

Uskonnon rooli mediassa kuolinilmoitusten valossa

KATRIINA JÄRVENPÄÄ

JOHDANTO

Tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimustehtävä

Kuolema luo kulttuuria. Aili Nenola käsittelee artikkelissaan ”Kuoleman huolenpito” kuolemaan liittyviä käytäntöjä ja niiden muutosta. Kuoleman huolenpidolla hän viittaa tapoihin, joilla kuolemassa, sen prosessista ja seurauksista pidetään huolta. Huolehtimisella Nenola tarkoittaa muun muassa kuolijan hoitamista, vainajan ruumiin käsittelyä ja kätkemistä, vainajan muistelemista, suremista sekä surevan yksilön ja yhteisön hoitamista. Tätä kutsutaan myös kuoleman kulttuuriksi, joka on ihmisyyhteisöissä opittujen käsitysten, tapojen ja käytäytymismallien mukaista ja niiden sääntelemää.¹ Uskontotieteilijä Terhi Utraisen mukaan kuolema on ideoiden, mielikuvituksen sekä narratiivisuuden keskeinen aihepiiri ja perusta. Se on tuottanut niin uskonnollista toimintaa, ajattelua ja kirjallisuutta kuin tieteellisiä ja populaareja esityksiäkin. Utraisen mukaan kuolema on myös raja, joka erottaa yksilöt toisistaan. Se jäsentyy usein matkan metaforan avulla, ja Utraisen mukaan tälle matkalle toisten ajatellaan voivan osallistua erilaisin rituaalisin keinoin. Kuolemanrituaaleissa on kyse toisen ihmisen kuolemasta, sen aiheuttaman henkilökohtaisen ja yhteisöllisen menetyksen ilmauksista ja käsittelemisestä. Utraisen mukaan kuolemanrituaaleja voidaan tarkastella ihmisenä olemisen ilmaisuna. Hänen mukaansa niissä kiteytyy kulttuurinen ihmiskäsitys.² Kuolinilmoitus on yksi kuolemanrituaaleistamme. Se kuuluu kulttuurisiin ja uskonnollisiin käytänteisiin ja on ihmisille tärkeä. Sen

välityksellä ilmaistaan ja käsitellään omaisten sekä yhteisöjen surua. Yhteiskuntahistorian tutkija Ilona Kemppaisen mukaan kuolinilmoituksen merkitys suremisen prosessissa on sitä korostuneempi, mitä vähemmän surijoilla on mahdollisuuksia muihin kuolemanrituaaleihin³.

Kuolinilmoituksen avulla kuolemasta tiedotetaan sukulaisille ja tuttaville sekä koko sosiaaliselle verkostolle. Ilmoituksessa voidaan kuvata surua, vainajan elämää tai pohtia elämää yleisemmin. Kemppaisen mukaan kuolinilmoituksen julkaiseminen sanomalehdessä yleistyi 1900-luvun alkupuolella. Tapa levisi yhteiskunnan yläkerroksista koko kansan keskuuteen, mihin vaikuttivat lehtien levikin lisääntyminen, lukutaito sekä varallisuuden kasvu. Kuolinilmoituksilla oli alkuaan eli 1800-luvun loppupuolella selvä ilmoitustarkoitus. Sen avulla kerrottiin läheisen kuolemasta ja samalla kutsuttiin hautajaisiin. Tällöin kuolinilmoituksessa korostuivat vainaja sekä kuoleman yksityiskohdat: kuka oli kuollut, missä, minkä ikäisenä ja mistä syystä.⁴ Nykyään suuri osa kuolinilmoituksista julkaistaan vasta hautajaisten jälkeen, mikä teologi Tapani Erämäjän mukaan kuvaa hautauskulttuurin muutosta. Hänen mukaansa hautajaisia ei enää mielletä julkiseksi tapahtumaksi vaan yksityistilaisuudeksi.⁵

Tämä tutkimus käsittelee kuolinilmoituksia ja niissä tapahtuneita muutoksia vuosien 1988–2008 välisenä aikana *Turun Sanomissa*. Tavoitteenani on selvittää, mitä lehdissä olevat kuolinilmoitukset kertovat uskonnon roolista ja sen muuttumisesta mediassa. Tutkimuksessa tarkastelen sitä 1) missä määrin kuolinilmoituksissa on uskonnollisia

Taulukko 1. *Turun Sanomien* numeroiden ja niissä julkaistujen kuolinilmoitusten määrä joulukuussa vuosina 1988, 1998 ja 2008.

	Joulukuu 1988	Joulukuu 1998	Joulukuu 2008	Yhteensä
Lehtien määrä	28	29	29	86
Lehtien määrä, joissa kuolinilmoituksia	25	25	22	72
Kuolinilmoitusten kappalemäärä	207	213	178	598

symboleita ja 2) missä määrin kuolinilmoituksissa olevat muistovärssyt ovat uskonnollisia. Tutkimus pohjautuu sosiologi Susan Sundbackin (1985) tutkimukseen, jossa kuolinilmoitusten muutosta tarkastellaan vuosien 1938–1978 väliseltä ajalta.⁶

Tutkimuksen aineisto

Tutkimuksen aineistona ovat *Turun Sanomissa* julkaistut kuolinilmoitukset joulukuun numeroista vuosilta 1988, 1998 ja 2008 sekä muutamat kuolinilmoituksia käsittelevät nettiartikkelit.⁷ Lehtiä on 86 kappaletta, joista kuolinilmoituksia on 72 lehdesä. Yhteensä ilmoituksia on 598 (taulukko 1).⁸

Joulukuussa 1988 *Turun Sanomat* ilmestyi 28 kertaa. Kuolinilmoituksia on 25 lehdessä ja yhteensä 207 kappaletta. (Eniten ilmoituksia on 4. päivä sunnuntaina, 24 kappaletta.) Vuonna 1998 joulukuussa ilmestyi 29 lehteä. Samoin kuin vuonna 1988 kuolinilmoituksia on 25 lehdessä, mutta ilmoituksia on kuusi enemmän eli yhteensä 213 kappaletta. (Eniten ilmoituksia on sunnuntaina 13. päivä, 33 kappaletta.) Joulukuussa 2008 lehtiä on sama määrä kuin kymmenen vuotta aiemmin, eli 29, mutta kuolinilmoituksia sisältäviä lehtiä on vähemmän kuin aiemmin. Kyseisenä vuonna kuolinilmoituksia on 22 lehdessä ja yhteensä 178 kappaletta eli 35 vähemmän kuin joulukuussa 1998. (Kuolinilmoituksia on lehdessä eniten sunnuntaina 21. päivä, 32 kappaletta.)

TEOREETTINEN TAUSTA

Uskontotieteilijä Teemu Tairan mukaan uskonnon ja median suhteen tarkastelu on voimistunut viime

vuosina.⁹ Näkyvin esimerkki uskonnosta julkisuudessa on ollut vuoden 2001 syyskuun 11. päivän tapahtumia seurannut keskustelu islamista. Uskonto on kuitenkin esillä mediassa muutenkin kuin konflikteissa. Tairan mukaan uskontoa tarkastellaan joskus median korvikkeena. Lisäksi tutkitaan us-

1 Nenola 2008.

2 Utriainen 1999, 33–34, 39.

3 Kemppainen 2006, 113.

4 Kemppainen 2006, 21, 113–114. Kemppaisen mukaan kuolinilmoituksissa tapahtui muutoksia 1900-luvun alusta 1930-luvun loppuun mennessä. Esimerkiksi muistolause oli muodostunut tavalliseksi osaksi ilmoitusta. Siinä kuolemaa käsiteltiin laajemmin ja vapaammin kuin ilmoitustyypisessä tekstissä.

5 Erämaja 2006, 50.

6 Kuolinilmoituksia on tutkittu Suomessa vähän. Ilona Kemppainen (2006) käsittelee väitöskirjassaan sankari-kuolemaa Suomessa toisen maailmansodan aikana. Hän tarkastelee tutkimuksessaan kuolinilmoituksia sotavuosien lehdissä. Tapani Erämajan (2006) väitöskirjatutkimuksessa selvitetään eri ammattiryhmien tehtäviä hautauskentällä. Tutkimuksessa käsitellään muun muassa hautaukseen valmistavaa toimintaa ja kuolinilmoitusta sen osana. Jenni Linturin (2007) kiinnostavassa pro gradu -tutkielmassa kuolinilmoituksia tarkastellaan sukupuolen näkökulmasta. Linturi pohtii muun muassa sitä, mistä kuolinilmoitusten sukupuolen representaatiot johtuvat. Hieman erilaisen lähestymistavan aiheeseen tuo Psykiatrian tutkimussäätiön julkaisema tutkimusarja (1991), jossa käsitellään henkikirikosten uhrien, laitoksissa kuolleiden sekä itsemurhan tehneiden kuolinilmoituksia.

7 *Turun Sanomat* on aineistona myös Susan Sundbackin (1985) tutkimuksessa.

8 Lehdissä on myös kiitosilmoituksia, mutta niitä tarkastelussa ei ole otettu huomioon.

9 Taira 2008, 200.

konnollisia medioita ja erityisesti Yhdysvalloissa mediavetoisia uskonnollisia ilmiöitä, kuten televangelismia sekä internetin vaikutusta uskonnollisuuteen ja yleisesti median suhdetta uskontoihin. Tairan mukaan vastaavasti vähälle on jäänyt median uskontokuvaston muutoksen ja vakiintuneiden uskonnollisten instituutioiden sekä kansanomaisien uskonnollisten ilmausten kirjon tutkiminen.¹⁰ Kuolinilmoituksia ja niissä tapahtuneita muutoksia esittelevä artikkelini sijoittuu juuri tähän marginaaliin jääneeseen aihepiiriin.

Tässä tutkimuksessa teen kuolinilmoitusten määrällistä analyysiä, mihin yhdistyy tekstitutkimus. Tarkastelen kuolinilmoitusten muistovärssyjä teksteinä, jotka ovat yksilöllisiä, mutta suhteessa toisiinsa, intertekstuaalisina. Lähtökohtana on kuolinilmoitusten suhde uskonnolliseen merkitysympäristöön ja sen luomiseen. Mielestäni kuolinilmoitukset ovat osa kulttuurimme pyhinä pitämiä tekstejä, mutta niiden välillä on eroja siinä, kuinka selvästi tämä niiden sanastossa tai merkitysisällössä ilmaistaan. Osassa kuolinilmoitusten tekstejä ja erityisesti tarkastelemiani muistovärssyjä on selvä viittaus kristinuskoon, osassa uskonnollinen sanasto on esillä piilotetummin, kuten metaforien tasolla. Tekstien erot ja suhteet ovat värssyjen kategorisoinnin kannalta kiinnostavia ja joissakin tapauksissa hankalia.¹¹

Tutkimuksen kehyksenä on media, uskonto ja kulttuuri -paradigma. Tutkimussuuntaus korostaa median, uskonnon ja kulttuurin välisten vuorovaikutussuhteiden tutkimuksen tärkeyttä. Mediatutkia Johanna Sumiala-Seppäsen mukaan suuntaus haastaa käsitykset maallistumisesta ja uskonnon katoamisesta. Sen sijaan uskonnon roolia ja merkitystä tarkastellaan muutoksen, transformaation näkökulmasta. Suuntauksessa transformaatiolla tarkoitetaan prosessia, jossa uskonto on muuttunut yksilöllisemmäksi, fragmentoituneemmaksi ja anti-institutionalisoituneemmaksi. Samalla mediasta on tullut yhä merkityksellisempi tila ja paikka uskonnon ilmentäjänä.¹²

Tarkastelen uskontoa tässä tutkimuksessa Tee-
mu Tairan määritelmän mukaisesti sosiokulttuurisena käytäntönä ja resurssina. Hänen mukaansa

uskonto paikantuu yksilöllistyviin ja moninaistuviin merkityssysteemeihin niin yksityisen kuin julkisenkin alueelle. Uskonto on yksityisasia, mutta samalla se paikantuu yhä enemmän muille alueille, kuten työelämään, mediajulkisuuteen ja kansalaisyhteiskunnan keskustelufoorumeihin.¹³ Tutkimuksessani uskonto ilmenee kuolinilmoituksissa, niiden sisältämissä symboleissa ja värssyissä.

Käsittelen kuolinilmoituksia ja uskonnon roolia mediassa uskontososiologisista lähtökohdista. Suomalaista uutismediaa ja uskontoa tutkineen uskontotieteilijä Titus Hjelmin mukaan uskontososiologisesta näkökulmasta uskonto ja kommunikaatio ovat erottamattomia. Hänen mukaansa uskonnollinen kokemus on henkilökohtaista, mutta symbolit ja kieli, joiden avulla kokemusta tulkitaan, ovat pitkälti yhteisöllisesti määräytyneitä. Hjelmin mukaan suomalaista sekä laajemmin pohjoismaista protestanttisuutta määrittää uskonnonharjoittamisen yksityinen luonne. Omaa katsomusta rakennetaan erilaisista, joskus toisistaan radikaalistikin poikkeavista aineksista perinteisen kirkkokristillisyyden sijaan. Hjelmin mukaan media eri muodoissaan on yhä kasvavassa roolissa uskonnollisen identiteetin rakentamisessa.¹⁴

Kuolinilmoitukset ovat paikkoja, joissa ihmiset voivat ilmaista uskonnollisuuttaan. Ne liittyvät yksilöllisen ja kollektiivisen elämän taitekohtiin, ja ne nostavat esiin kysymyksiä elämän arvosta ja jatkuvuudesta.¹⁵ Tässä tutkimuksessa pyrin selvittämään uskonnon roolia mediassa kuolinilmoitusten avulla. On kiinnostavaa, miten uskonnon muuttuminen yksilöllisemmäksi näkyy kuolinilmoituksissa ja toisaalta, miten myös yhteisöllisyys ilmenee niissä. Kuolinilmoitukset ovat samanaikaisesti sekä jokapäiväiseen elämään kuuluvia että poikkeustapauksia.

KUOLINILMOITUKSET VUOSINA 1988–2008

Symbolit

Aineiston kaikissa kuolinilmoituksissa on symboli¹⁶ yhtä lukuun ottamatta (taulukko 2). Ilmoitusten yleisin symboli on (latinalainen) risti (ilman, että

Taulukko 2. Symbolit kuolinilmoituksissa.

	Joulukuu 1988	Joulukuu 1998	Joulukuu 2008
Symboli	100 %	100 %	~100 % (yhdessä ei ole)
Risti	84 %	58 %	53 %
Kaikki, jossa risti (risti/tunnus + risti)	96 %	94 %	91 %

siihen on liitetty muita tunnuksia). Joulukuussa 1988 pelkkä risti on 84 prosentissa ilmoituksista, mikä on selvästi enemmän kuin kahtena muuna tarkastelujaksona. Joulukuussa 1998 se on 58 prosentissa ilmoituksista, ja vuonna 2008 pelkkien ristien osuus on pudonnut tästä viidellä prosentilla.

Merkittävin havainto, joka tutkimusaineiston perusteella voidaan tehdä kuolinilmoitusten symbolien muutoksesta kahden vuosikymmenen aikana, on erilaisten tunnusten yleistymisen ja niiden käyttö yhdessä ristin kanssa. (Katso liite 1, jossa *Turun Sanomien* symbolit sekä niiden esiintyminen aineistossa.) Risti tai tunnus (muu kuva) yhdistettyinä ristiin, on joulukuussa 1988 noin 96 prosentissa ja kymmenen vuotta myöhemmin 94 prosentissa kuolinilmoituksista. Vuoden 2008 joulukuussa luku 91 prosenttia.¹⁷ On mielenkiintoista, että risti (tunnuksen kanssa tai ilman) on säilynyt niin suosittuna symbolina. Vaikka pelkkien ristien määrä ilmoitusten symbolina on selvästi laskenut, on ristin sisältävien symbolien määrä pysynyt korkeana. Kristillistä tunnusta käytetään kuolinilmoituksissa, vaikka oppijärjestelmää ei välttämättä tuettaisikaan tai kuollut ei kuuluisi kirkkoon.¹⁸ Ilmiö liittyy Tee-mu Tairan kuvaamaan nykykulttuurin piirteeseen, kuulumiseen ilman uskoa. Tairan mukaan ihmisten uskonnollisuus ja henkisyys on osallisuuden ja etäisyydenoton vuorottelua erilaisten vaihtoehtojen välillä.¹⁹

Kuolinilmoitusten symbolit ovat monipuolisuutuneet vuodesta 1988 vuoteen 1998. Joulukuun 1988 ilmoituksissa on seitsemän erilaista symbolia, kun vastaavasti vuonna 1998 niitä on yli puolet enemmän, yhteensä 16 (joulukuussa 2008 erilaisia

symboleja on myös 16). Kahdenkymmenen vuoden aikana risti on pysynyt hyvin suosittuna symbolina, mutta siihen on lisätty jokin toinen tunnus, kuten joulukuun 1998 aineistossa Veteraaniliiton symboli tai linnut.

Ristien suuren määrän lisäksi huomionarvoista aineistossa on eri maailmanuskontojen (muiden kuin kristinuskon) symbolien puuttuminen. Ainoastaan joulukuun 2008 kuolinilmoitusten joukossa on yksi juutalaisuuden symboli. Ortodoksinen risti on aineistossa yhteensä viidessä ilmoituksessa.

10 Taira 2009, 5.

11 Vrt. Utriainen 1997, 102–105.

12 Sumiala-Seppänen 2005, 12–13.

13 Taira 2006, 22, 211. Taira kuvaa nykykulttuurin uskonnollisuutta nopeaksi, jolla hän tarkoittaa sekä uskonnollisuuden muutosta että uskonnon käsitteen liukkautta tutkijan työkaluna. Liukkaudella hän tarkoittaa käsitteen epätarkkuutta, minkä vuoksi ei ole mitään yksittäistä tekijää, joka toimisi uskonnon tunnistamisen välttämättömänä ehtona (Taira 2006, 18, 26). Uskonnollisuuden muutos tarkoittaa tässä uskontojen käyttötapojen monimuotoistumista, uskonnollisuuden muutosta kristillisestä ja maallisesta perinteestä niin uusiin käyttötapoihin kuin fundamentalistisiin muotoihin (Taira 2007, 278, 280).

14 Hjelm 2009.

15 Vrt. Anttonen 2002, 3.

16 Tässä työssä symboli tarkoittaa kuolinilmoituksessa olevaa kuvaa.

17 Vrt. Tapani Erämajan tapaustutkimusaineisto, jossa kaikissa kuolinilmoituksissa oli risti joko muun tunnuksen kanssa tai ilman.

18 Vrt. Kuittinen 2006.

19 Taira 2006, 52.

Taulukko 3. Muistovärssyt kuolinilmoituksissa.

	Joulukuu 1988	Joulukuu 1998	Joulukuu 2008
Ei värssyä	2 %	5 %	6 %
Selvästi kirkollinen värssy	36 %	29 %	23 %
Muu kristinuskoon viittaava värssy	7 %	5 %	5 %
Kirkolliset ja kristinuskoon viittaavat yhdessä	43 %	34 %	28 %
Kansanuskonollisuuteen viittaava värssy	10 %	8 %	4 %
Muut: – uneen viittaava	16 %	20 %	19 %
– muistelu	18 %	23 %	24 %
– muu teksti	11 %	11 %	19 %
Muut yhteensä	45 %	53 %	62 %

On kiinnostavaa, että esimerkiksi islamin symboli ei esiinny yhdessäkään ilmoituksessa. Toisaalta otos on sen verran suppea, että se ei välttämättä kuvaa yleistä tilannetta. Islamin symboli on kuitenkin *Turun Sanomien* ”ristit ja tunnukset” -listalla. Muiden maailmanuskontojen tunnuksia listalta ei löydy. Ehkäpä tämä johtuu lehden lukijakunnasta ja levikkialueen koosta, sillä esimerkiksi *Helsingin Sanomien* kuolinilmoitusten symbolivaihtoehdoissa on muun muassa hindulaisuuden ja buddhalaisuuden symbolit. Valikoimien koossa on muutenkin selkeä ero. *Turun Sanomien* listalla vaihtoehtoja on 29 kappaletta, *Helsingin Sanomilla* valittavia symboleja on 54 kappaletta. Voi myös olla, että esimerkiksi maahanmuuttajataustaisilla henkilöillä ei ole tapana kuolinilmoituksen tekeminen, mihin voi olla monia syitä.

Kahdenkymmenen vuoden aikana kuolinilmoitusten symboleihin on tullut muutamia uutuuksia, muoteja. Joulukuun 1998 ilmoituksissa uusia tunnuksia ovat linnut, tammenlehti ja Lotta Svärd. Näitä ei esiinny vuoden 1988 aineistossa. Tunnuksia on käytetty sekä yksin että ristin kanssa, mutta yksittäistapauksissa yhdistettynä myös muihin tun-

nuksiin. Esimerkiksi linnut on samassa kuolinilmoituksessa, jossa on myös Suomen veteraaniliitto- tai siviilirekisteritunnus. Joulukuun 2008 uutuuksia, joita ei ole kuolinilmoituksissa kymmenen vuotta aiemmin, ovat kalla ja enkeli. Myös niitä on käytetty sekä ristin kanssa että ilman. Kun tarkastellaan yhdessä kaikkia kolmea kuukautta (joulukuu 1988, 1998, 2008), yleisin tunnus ristin jälkeen on Suomen veteraaniliiton tunnus ristin kanssa. Symboli esiintyy kuolinilmoituksissa joka vuosi, ja se on yhteensä 57 ilmoituksessa. Risti ja linnut on yhtä monessa ilmoituksessa, mutta vain joulukuussa 1998 ja 2008.

Lotta Svärdin ja Rintamamiesveteraanien liiton tunnuksia sekä sotainvaliditunnusta ei ole aineistossa yhdessäkään kuolinilmoituksissa ilman muuta symbolia. Yhdessä kuolinilmoituksessa sotainvaliditunnus on yhdessä siviilirekisteritunnuksen kanssa ja muissa tapauksissa tunnukset ovat ristin kanssa. Suomen veteraaniliiton tunnus ilman muita symboleja on aineistossa ainoastaan yhdessä kuolinilmoituksessa (joulukuu 2008). Näiden tunnusten kohdalla muutosta on tapahtunut Lotta Svärd-tunnuksen yleistymisessä. Joulukuun 1988 kuolinil-

moituksissa sitä ei ole ollenkaan, mutta joulukuussa 2008 sen osuus kuolinilmoitusten symboleista on viisi prosenttia.

Muistovärssyt

Suurella osalla tutkimusaineiston kuolinilmoituksista on symbolin lisäksi muistovärssy (taulukko 3). Joulukuussa 2008 se on 94 prosentissa kuolinilmoituksista, mikä on hieman laskua vuodesta 1988. Tutkimuksessa värssyt jakautuvat yhteensä kuuteen kategoriaan, joista kolme ensimmäistä ovat: 1) kirkollinen (mainitaan esimerkiksi Jumala, Isä, Jeesus, sisältää virren tai raamatunkohdan), 2) muu kristilliseen perinteeseen viittaava (mainitaan esimerkiksi taivas) ja 3) kansanuskonnollisuuteen viittaava (mainitaan esimerkiksi elämä kuoleman jälkeen). Muut värssyt jaoin kolmeen alakategoriaan, jotka ovat: 1) metafora kuolemasta unena (mainitaan esimerkiksi nukkuminen, uni, lepo), 2) muistelu (kerrotaan esimerkiksi vainajan ominaisuuksista tai omaisten suhteesta häneen) ja 3) muu teksti, esimerkiksi runo tai mietelause, jotka eivät sijoitu mihinkään edellisistä.

Aineiston mukaan kirkollisten värssyjen (mainitaan esimerkiksi Jumala, Herra, Jeesus) määrä on laskenut selvästi kahdessakymmenessä vuodessa. Kun joulukuussa 1988 kirkollisia värssyjä oli 36 prosenttia, oli niiden osuus vuonna 2008 vähentynyt 23 prosenttiin. Vastaavasti muistovärssyt, joissa ei viitata suoraan kirkollisiin, muihin kristinuskoon tai kansanuskonnollisuuteen liittyviin asioihin, ovat lisääntyneet. Tällaisia värssyjä ovat esimerkiksi sellaiset, joissa kuolemasta puhutaan unena, muistellaan vainajaa tai värssy sisältää mietelauseen tai runon ilman muita kategorisoivia elementtejä. Joulukuussa 2008 näiden muistovärssyjen osuus on yli puolet, 62 prosenttia.

Uskonnon muutos näkyy kuolinilmoituksissa värssyjen kohdalla paremmin kuin symboleiden. Aineiston perusteella on kahdenkymmenen vuoden aikana yleistynyt tapa, että eri omaisilla tai perheillä on oma värssynsä samassa ilmoituksessa. Myös henkilökohtaiset osoitukset vainajalle värssyn lisäksi ovat yleistyneet. Tällaisia ovat esimerkiksi:

Vaari. Miksi, juuri kun tutustuttiin
sinun täytyi lähteä?²⁰

Olet unohtumaton ja ainutkertainen anoppi.²¹

KIRKOLLISET JA MUUT KRISTINUSKON VIITTAAVAT VÄRSSYT

Kirkollisissa värssyissä tapahtui muutoksia vuodesta 1988 vuoteen 2008. Värssyjen vähenemisen lisäksi muuttui se kirkollinen tekijä, joka määrittää värssyn kyseiseen kategoriaan. Esimerkiksi vuoden 1988 aineistossa selvästi yleisin värssyn kirkollinen määrittäjä on ”Herra” (myös Elämän Herra ja Taivaan Herra), sillä se on mainittu 46 prosentissa kirkollisista värssyistä. Yleisin joulukuun 1988 kirkollinen värssy on seuraava:

Vei Herra kotiin jo uupuneen
tien pitkän kulkea antoi.
Otti syyliinsä vanhan ja väsyneen
ja rauhan rantahan kantoi.²²

Tämä värssy esiintyy kymmenessä kuolinilmoituksessa, mutta joissakin tapauksissa hieman muuteltuna. Esimerkiksi ”vanha ja väsynyt” on vaihdettu ”sairaaseen ja uupuneeseen”. (Tämä värssy ei esiinny joulukuun 1998 tai 2008 kuolinilmoituksissa.) Vuonna 1998 ”Herra” (myös Elämän Herra ja Taivaan Herra) on vielä yleisin kirkollinen nimittäjä. Se mainitaan 24 prosentissa kirkollisista värssyistä. Herra-sanana esiintyminen värssyissä on vähentynyt selvästi, sillä vuonna 2008 se mainitaan enää 10 prosentissa kirkollisista värssyistä.

Jos Herran ilmeneminen kirkollisissa värssyissä on vähentynyt, niin vastaavasti enkeliin tai enkeleihin viittaaminen on yleistynyt. Joulukuun 2008 värssyissä enkeli on yleisin kristillinen ilmaus, ja se on 24 prosentissa kirkollisista värssyistä. Kymmenen vuotta aiemmin enkeli on kymmenessä ja

20 TS 14.12.2008.

21 TS 6.12.2008.

22 TS 13.12.1988.

joulukuussa 1988 viidessä prosentissa kirkollisista värssyistä. Yleisesti kirkolliset värssyt ovat monipuolistuneet kahdenkymmenen vuoden aikana. Samoja värssyjä on joulukuun 2008 aineistossa vähemmän kuin vuonna 1988. Joulukuussa 2008 lainatuin kirkollinen värssy on rukous: ”Levolle lasken Luojani, armias ole suojani.”²³ Värssy esiintyy neljässä kuolinilmoituksessa.

Näiden selvemmin kirkollisten värssyjen lisäksi aineistossa on muita kristilliseen perinteeseen viittaavia muistovärssyjä. Niiden osuus värssyistä on pysynyt melko samana eri tarkastelujaksoina. Tähän kategoriaan kuuluvat värssyt, joissa mainitaan esimerkiksi taivas, portti, kutsu korkeimman, rukous tai siunaus. Yleisin näistä on viittaus taivaaseen, kuten seuraavassa värssyssä:

Kukkia täynnä on maa,
sydän uupunut levätä saa.
Ei ahdistaa siellä,
kevyt on kulkea taivaan tiellä.²⁴

Värssyissä mainitaan (ilman enkeliä tai Jumalaa), että vainaja on muuttanut tai matkalla taivaaseen, siellä on hyvä olla tai vainaja ohjaa sieltä omaisten elämää. Muutamissa värssyissä portti aukeaa hiljaa tai portin läpi pääsee rauhan maahan. Kristilliseen perinteeseen viittaavien värssyjen osuus on sama joulukuun 2008 ja 1998 kuolinilmoituksissa eli viisi prosenttia, mikä on kaksi prosenttia vähemmän kuin joulukuussa 1988.

KANSANUSKONNOLLISUUTEEN VIITTAAVAT VÄRSSYT
Ne värssyt, joissa on viittaus kuoleman jälkeiseen elämään ilman kirkollista uskonnollisuuden ilmausta, olen luokitellut kansanuskonollisuus-kategoriaan. Esimerkkinä tällaisesta on seuraava värssy:

Sä meidät jätit suremaan,
kun rakkaitas lähdit tapaamaan.
Nyt kun taas yhdessä olla saatte,
tiedämme et täyden onnen jaatte.²⁵

Kansanuskonollisuuteen viittaavien värssyjen osuus on laskenut kahdenkymmenen vuoden aika-

na noin puolella. Yleinen ajatus tämän kategorian värssyissä on, että vainaja on ylittänyt rajan, hän on jo jossain muualla tai matkalla sinne. Joulukuun 1988 kuolinilmoituksissa yleinen (ilmenee 29 prosentissa kategorian värssyistä) kansanuskonollisuuteen viittaava värssy on sellainen, jossa vainaja kertoo omaisilleen, että hänellä on kaikki hyvin, joten omaisten ei tarvitse surra. Joulukuun 2008 kuolinilmoituksissa on puolestaan mielenkiintoinen, henkilökohtainen värssy, joka loppuu seuraavasti:

...Mutta jos se, mihin uskot on totta,
tapaamme vielä joskus.
Siis näkemiin Mummi,
hyvää matkaa!²⁶

Värssyssä ajatus elämästä kuoleman jälkeen on kuvattu hieman eri tavalla kuin muissa, sillä siinä ilmaistaan vainajan näkökulma asiaan.

MUUT VÄRSSYT

Mikäli muistovärssyissä ei ole mainintaa kristillisistä tai kirkollisista asioista eikä viittausta kansanuskonollisuuteen, olen sijoittanut sen muuttokategoriaan, joka puolestaan jakautuu kolmeen: uneen viittaaviin, muisteluihin ja muihin teksteihin. Kaikissa edellä esitellyissä kategorioissa on värssyjä, jotka sisältävät muistelua, mutta niissä on myös jokin toinen tekijä, minkä mukaan olen sijoittanut ne. Muistelu-kategoriaan kuuluvat siis ne värssyt, joissa ei ole muuta määrittävää tekijää, ja ne ovat selvemmin vainajan elämään liittyviä. Viimeinen kategoria eli muut tekstit sisältää värssyjä, jotka eivät kuulu mihinkään edellisistä. Ne ovat usein runoja tai mietelauseita, ja niissä on merkitty useimmin myös lähde.²⁷

Yleinen aineiston muistovärssyissä on metafora kuolemasta unena, minkä vuoksi se on omana kategorianaan. Uneen viittaaminen on jonkin verran yleisempää vuosien 1998 ja 2008 aineistossa, kuin joulukuun 1988 värssyissä, mutta ero ei ole kovin suuri. Metafora kuolemasta unena liittää kuoleman käsitteeseen heräämisen, jolloin kuolemaa voidaan ajatella unen tavoin päättyvänä tilana. Uni koros-

taa myös kuolemaan liitettyjä miellyttäviä asioita, lepoa ja rauhaa.²⁸ Joulukuun 2008 aineistossa yleisin värssy, joka hieman muuteltuna on yhdeksäs-sä ilmoituksessa ja jota ei esiinny joulukuun 1988 kuolinilmoituksissa, on seuraava:

Me näimme voimasi vähenevän
ja tiesimme lähtösi lähenevän.
Muistosi kaunis vie eteenpäin meitä,
vaikk’ sydän on täynnä kyyneleitä.
Olet ansainnut unen rauhaosan
ja kiitoksen kaikkein kauneimman.
Suo anteeksi suru ja kyyneleet nää,
ne rakkautta on ja ikävää.²⁹

Värssyssä on unen lisäksi myös kuolemaan viittaava siirtymisen metafora, lähtö. Vaikka värssy on käytetty usein, ilmaistaan siinä omaisten ikävää henkilökohtaisemmin kuin esimerkiksi joulukuun 1988 yleisimmissä värssyissä, jotka ovat edellä mainittu kirkollinen värssy sekä Eino Leinon runo (alla).

Vainajan muisteleminen ja omaisten ikävän ilmaiseminen on jonkin verran yleisempää joulukuun 2008 kuolinilmoituksissa kuin aiemmin. Värssyjä on muokattu henkilökohtaisemmiksi vaihtamalla kuolleen nimi, mutta pohja on sama useammassa. Esimerkiksi:

Puolisoni
Sinut kohtasin päivänä nuoruuden,
elin kassasi kauneimman rakkauden.
Olit onneni, haaveeni mulle,
siksi kiitokset kauneimmat sulle.³⁰

Tämä värssy on osoitettu puolisolalle, mutta useimmissa tapauksissa sanan tilalla on vainajan nimi.

Viimeiseen kategoriaan olen sijoittanut runoja, joista useissa tekijä on merkitty, mutta näin ei ole kaikissa. Yleisimpiä kuolinilmoituksissa ovat Eino Leinon runot, joita on neljä erilaista. Kategoriaan sisältyy myös muun muassa Lassi Nummen, Aila Meriluodon, Paavo Haavikon sekä Shakespearen runoja, mutta näitä on vain yksi tai kaksi. Tunnettujen runoilijoiden lisäksi kategorian värssyihin kuuluu esimerkiksi teksti Turun tyttölyseon kronikasta,

Veteraanin iltahuuto sekä säkeitä vainajan omista runoista. Lisäksi muutamissa värssyissä on ajatus, että vainaja on osa luontoa, kuten seuraavassa:

... Olen kimallus tähden,
olen pilven lento,
olen kasteisen aamun pisara hento.³¹

Kuten tässä ja seuraavassa värssyissä niin myös muutamissa muissa, on kiinnostavaa vaikutelma, että kuollut itse puhuu värssyn välityksellä.

Niin kuin ennen voimissain
te minut muistakaa.³²

Tässä tutkimuksessa ja muistovärssyjen kategorisoinnissa tulee hyvin esille uskonnollisen ja maallisen välisen rajan häilyvyys sekä tähän liittyvät ihmisten henkilökohtaiset näkökulmat, mistä esi-merkkinä Leinon runo:

Päivä kun nousee, niin sammuvi tähti.
Ei se ijäks sammu, ken elämästä lähti.
Nuku tähti helmassa päivän.³³

Viittaako Leinon runo kansanuskoon ja kuoleman jälkeiseen elämään? Millaisia merkityksiä värssyn valitsija sille antaa? Miten tutkijan näkökulma vaikuttaa? Nämä kysymykset osoittavat, että värssyjen kategorisointia ja sen avulla saatuja tuloksia tulee tarkastella vain suuntaa antavina.

23 TS 14.12.2008.

24 TS 6.12.2008. Värssy on sekä joulukuun 1988 että joulukuun 2008 aineistossa.

25 TS 13.12.1998.

26 TS 14.12.2008.

27 Värssyjen lähteitä ei aina mainita kuolinilmoituksissa. Joulukuun 1988 värssyissä lähde on 12 prosentissa. Joulukuussa 1998 vastaava luku on kahdeksan prosenttia, ja vuonna 2008 on lähde merkitty 14 prosenttiin värssyistä.

28 Lopakka 2005, 3.

29 TS 21.12.2008.

30 TS 14.12.2008.

31 TS 20.12.2008.

32 TS 21.12.2008.

33 TS 13.12.1988.

Symbolit ja muistovärssyt yhdessä

Kun selvitetään kuolinilmoitusten muutosta, on kiinnostavaa tarkastella sellaisia ilmoituksia ja värssyjä, joissa symbolina ei ole ristiä. Ilman ristiä olevien ilmoitusten osuus on kasvanut kahdenkymmenen vuoden aikana. Joulukuun 1988 aineistossa tällaisia ilmoituksia on yhteensä seitsemän (kolme prosenttia ilmoituksista) ja niissä kaikissa symbolina on siviilirekisteritunnus. Vastaavasti joulukuussa 1998 ilman ristiä olevia ilmoituksia on kymmenen kappaletta (viisi prosenttia), ja näissä kuolinilmoituksissa on siviilirekisteri-tunnuksen lisäksi symboleina linnut sekä sotainvalidi- ja sotaveteraanitunnukset. Kymmenen vuotta myöhemmin neljäntoista ilmoituksen (kahdeksan prosentin) tunnus on jokin muu kuin risti: siviilirekisteri, linnut, sotaveteraanit, tammenlehvä, juutalaisuus tai kalla.

Yhtä kuolinilmoitusta lukuun ottamatta niissä ilmoituksissa, joissa symbolina on siviilirekisteritunnus, ei värssyssä mainita kirkollisia tai kristillisiä asioita. Tässä yhdessä joulukuun 1998 ilmoituksessa on sekä siviilirekisteritunnus että linnut ja värssyssä mainitaan enkeli. Muut värssyt sisältävät viittauksia uneen ja lepoon, muistelua sekä runoja (esimerkiksi joulukuussa 2008 M. Jäppilän Iltatuulen viesti sekä Shakespearen runo) ja mietelauseita. Lisäksi yhdessä joulukuun 1988 värssyssä on viittaus kuoleman jälkeiseen elämään sekä omaisen ja vainajan välillä olevaan suhteeseen.

Unen purppurasiltaa tule,
kun kaipuu on lohduton.
Pidä kädestä kiinni silloin,
kun minulla vaikeinta on.
Luokses kun tulen milloin,
ole vastassa minua silloin.³⁴

Sellaisissa kuolinilmoituksissa, joissa symbolina on linnut, on värssynä yleensä jokin runo. Joulukuun 2008 ilmoituksissa tällaisia ovat Eino Leinin ja John Masefieldin runot sekä Saima Harmajan seuraava runo:

On maa,
johonka kaikki polut katoaa.
Ken siellä on, ei katso heijastusta,
mi meitä valaisee, kun tie on musta.
Hän katsoo silmiin itse olevaa.
On rauhan maa.³⁵

Linnut on symbolina kahdessa kuolinilmoituksessa, joissa on selvästi kirkollinen värssy. Yhdessä vuoden 1998 ilmoituksessa mainitaan Luoja ja joulukuun 2008 ilmoituksessa Herra. Juutalaisuuden symboli on yhdessä kuolinilmoituksessa, jossa värssynä on Eino Leinin runo Rauha. Viidessä kuolinilmoituksessa, joissa symbolina on jokin muu kuin risti, ei ole värssyä.

Aineistossa olevat kuolinilmoitukset, joissa ei ole ristiä, mutta niiden värssy on kirkollinen tai kuoleman jälkeiseen elämään viittaava, osoittavat uskonnollisuuden muodon muutoksesta. Tästä esimerkkinä ovat myös sellaiset kuolinilmoitukset, joissa on symbolina risti, mutta värssyssä ei ole viittausta mihinkään kristilliseen perinteeseen. Tällaisten ilmoitusten osuus aineistossa on kasvanut 20 vuoden aikana.

Näitä vuosien 1988–2008 tuloksia tarkastelen seuraavaksi aiemman, vuosia 1938, 1958 ja 1978, käsittelevän tutkimuksen rinnalla.

KUOLINILMOITUKSET VUODESTA 1938 VUOTEEN 2008

Kun verrataan saatuja tuloksia Susan Sundbackin (1985) kuolinilmoituksia käsittelevään tutkimukseen, on ilmoitusten määrä kasvanut vuodesta 1938 vuoteen 1998 (taulukko 4). Joulukuussa 2008 ilmoitusten lukumäärä on pudonnut alle vuoden 1978 tason. Olisi mielenkiintoista nähdä, pitääkö tämä paikkansa, jos tarkastelun jakso olisi pidempi kuin kuukausi. Ristien osuus symboleista on pysynyt erittäin suurena, mutta se on laskenut vuodesta 1958 lähtien, yhteensä kahdeksalla prosentilla. Sundbackin tutkimuksesta ei ilmene, mitä muita symboleja kuin ristejä on vuosien 1938–1978 kuolinilmoituksissa.

Värssyjen osuus ilmoituksissa on kasvanut vuoteen 1988 asti, mutta vähentynyt vuosina 1998

Taulukko 4. Ilmoitukset, ristit ja värssyt joulukuussa 1938–2008.

	1938	1958	1978	1988	1998	2008
Ilmoitusten määrä	76	141	191	207	213	178
Ilmoitukset, joissa risti	99 %	99 %	98 %	96 %	94 %	91 %
Ilmoitukset, joissa värssy	72 %	86 %	95 %	98 %	95 %	94 %

Taulukko 5. Värssyt kuolinilmoituksissa 1938–2008.³⁶

	1938	1958	1978	1988	1998	2008
Selvästi kirkollinen värssy	45 %	39 %	40 %	37 %	30 %	24 %
Kansanuskonnollisuuteen viittaava värssy	45 %	40 %	29 %	10 %	9 %	4 %
Muu	9 %	21 %	31 %	46 %	56 %	66 %

Taulukko 6. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jäseniä.³⁷

	1938	1958	1978	1988	1998	2008
Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jäseniä	95,9 %	92,9 %	90,6 %	88,6 %	85,2 %	80,6 %

ja 2008. Kirkollisten ja kansanuskonnollisuuteen viittaavien värssyjen osuus on jatkanut laskuaan, ja muiden värssyjen osuus on noussut (taulukko 5). On kuitenkin otettava huomioon, että tulokset eivät ole täysin verrannollisia, koska tutkimuksessani kategorioita on enemmän. Minulla ei ole myöskään tiedossa tarkkoja perusteita, joiden mukaan värssyt on jaoteltu edellisessä tutkimuksessa. Arvioin, että tällä on eniten vaikutusta kansanuskonnollisuus-kategoriaan. Tästä huolimatta vertailu näyttää muutoksen yleisen linjan.

Kuolinilmoituksissa tapahtuneiden muutosten rinnalla on kiinnostavaa tarkastella Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jäsenmäärissä tapahtuneita muutoksia (taulukko 6). Kirkon jäsenmäärän väheneminen on samassa suunnassa kirkollisissa värssyissä tapahtuneiden muutosten kanssa, mutta lasku on tapahtunut hitaammin. Ristien määrän väheneminen on puolestaan ollut hitaampaa kuin kirkon jäsenmäärän lasku.

USKONTO JA KUOLINILMOITUKSET MEDIASSA

Kuolinilmoitus on kulttuurinen käytäntö ja uskonnon ilmaisun muoto. Kuolinilmoituksen tekeminen on perinne ja osa suomalaista kulttuuria. Se kuuluu kuoleman ritualisointiin ja on täten merki-

34 TS 13.12.1988.

35 TS 7.12.2008.

36 Taulukossa on otettu huomioon vain ne ilmoitukset, joissa on värssy. Taulukosta puuttuvat muiden kristinuskoon viittaavien värssyjen osuus (seitsemän prosenttia joulukuussa 1988 ja viisi prosenttia sekä joulukuussa 1998 että 2008). Jos kategorioita olisi vain kolme, kuten Sundbackin jaottelussa, sijoittuisivat nämä sekä kansanuskonnollisuuteen viittaaviin että kirkollisiin värssyihin. (Vrt. taulukko 3.)

37 Vuosien 1938–1978 tiedot ovat Sundbackin tutkimuksesta (Sundback 1985, 92). Uudemmat tiedot ks. *Kirkon tilastollinen vuosikirja 2008 2009* sekä *Suomen evankelis-luterilaisen kirkko vuosina 1988–1991* 1993; *Seurakuntien väkiluku ja sen muutokset 1998 1999*.

tyksellinen yhteisö- ja yksilöidentiteetin kannalta. Kuolinilmoituksen julkaiseminen sanomalehdessä on osa hautajaisrituaalien julkaisuutta, jonka avulla kuolleelle tunnustetaan hänelle kuuluva arvo.³⁸

Tutkimuksen aineiston perusteella kuolinilmoituksen muoto on pysynyt samanlaisena kahdenkymmenen vuoden ajan. *Turun Sanomien* Kuolleita-palsta ei ole ulkoasultaan muuttunut. Ilmoitusten rakenne ja symbolit ovat samannäköisiä ja -kokoisia. Risti on säilynyt selvästi yleisimpänä symbolina, mutta erilaiset tunnusvariaatiot ovat monipuolistuneet ja niistä on tullut suosituimpia. Vaikka symboleja on tullut jonkin verran lisää, on uusien tunnus-ten käyttäminen silti vähäistä. Muistovärssyissä on puolestaan tapahtunut iso muutos. Vuodesta 1938 lähtien on kirkollisten värssyjen osuus vähentynyt selvästi. Muut värssyt ovat vastaavasti yleistyneet. Niiden osuus värssyn sisältävissä kuolinilmoituksissa on kasvanut noin kymmenestä prosentista yli kuuteenkymmeneen prosenttiin. Joulukuussa 2008 selvästi kirkollisten värssyjen osuus on noin neljännes muistovärssyistä. Osuus on lähes sama kuin niiden suomalaisten, jotka tutkimusten mukaan rukoilevat aktiivisesti tai seuraavat vähintään kerran kuukaudessa kristillisiä (tai hengellisiä) ohjelmia radiosta tai televisiosta.³⁹

On mielenkiintoista, miksi kuolinilmoitusten muoto on niin tarkasti määritelty ja miksi niiden muutos on hidasta. *Turun Sanomissa* voi ilmoittaja itse valita kuolinilmoituksen muistovärssyn, mutta toimituksella on myös valikoima värssyjä.⁴⁰ Symbolia ilmoittaja ei voi kuitenkaan itse päättää. *Turun Sanomien* myyntipäällikkö Jyrki Björklundin mukaan symbolit ovat muotoutuneet ajan saatossa melko stabiileiksi. Tämä johtuu hänen mukaansa siitä, että yhtäältä ei ole kysyntää toisenlaisille symboleille ja toisaalta lehden osasto halutaan pitää rauhallisena.⁴¹ Rajaamalla symbolivaihtoehtoja lehti luo yhtenäisyyttä. Lehti tuottaa haluamansa näköiset kuolinilmoitukset, mutta se myös kommunikoi lukijoidensa keskeisiä arvoja, mitkä tässä tapauksessa vaikuttasivat aika yhdenmukaisilta ja perinteisiltä.

Toisenlaisesta symbolien käytöstä löysin esimerkin Ruotsista. Vuonna 2008 maassa oli trendinä persoonalliset kuolinilmoitukset, joissa kuvana

oli esimerkiksi kissa tai suosikkiurheilujoukkueen tunnus. Kuolinilmoitukset alkoivat monipuolistua siellä noin kymmenen vuotta sitten. *Dagens Nyheter* -lehden toimittajan mukaan sanomalehdet alkoivat hiljalleen hyväksyä enemmän ja enemmän uusia symboleja ja kuvavalikoima laajeni nopeasti. Ruotsissa kuvavalikoimassa olevia kategorioita ovat muun muassa uskonto, eläimet, kukat ja kasvit, urheilujoukkueiden logot ja sekalaiset, johon kuuluvat esimerkiksi soitimet, kynttilät, teddykarhut ja sydänkuviot. Toimittajan mukaan symbolit liittyvät yleensä vainajan työhön tai harrastuksiin.⁴² Suomessa *Helsingin Sanomat* on jo siirtynyt tähän suuntaan, sillä kuolinilmoitusten symbolivaihtoehtoissa ovat muun muassa kielo, ankkuri, purjevene ja tunturimaisema.

Uskonto ilmenee mediassa usein vakavana asiana⁴³. Uskonnon ja median tutkijan Stewart Hooverin mukaan mediasta on tullut uusi kansalaisuskonnon⁴⁴ paikka ja tila, jonka välityksellä ihmiset kokevat ja jakavat yhteistä surua. Hänen mukaansa uskonnollinen auktoriteetti on siirtynyt instituutioilta yksilöille, ja uskonnosta on tullut osa minuuden rakentamisprojektia. Uskonnollisuutta ilmennetään Hooverin mukaan erilaisten symbolien avulla, ja mediasta on tullut tärkein uskonnollisten symbolien lähde. Hänen mukaansa tälle ajalle ominaista on yleisön ja median vuorovaikutuksellinen suhde.⁴⁵ Hoover tarkastelee asiaa lähinnä tapaturmien näkökulmasta, mutta mielestäni myös kuolinilmoitukset tarjoavat paikan suomalaiselle uskonnollisuudelle, yhteenkuuluvuudelle ja yhteiselle suremiselle. Symboleilla ja erityisesti muistovärssyillä pyritään ilmentämään yksilöllisyyttä, vainajan persoonaa, uskonnollisuutta tai omaisten tunteita enemmän kuin kaksikymmentä vuotta sitten. Tämä näkyy myös kirkollisten tekstien vähenemisenä. Mielestäni värssyt ilmentävät enemmän omaisten kuin vainajan uskonnollisuutta.⁴⁶ Mikäli ihmiset voisivat täysin itse valita tunnuksen kuolinilmoitukseen, näkyisi muutos myös symbolien kohdalla paremmin. Hooverin käsitys yleisön ja median vuorovaikutussellisuudesta ilmenee kuolinilmoituksissa kohdallisesti. Yhtäältä kuolinilmoitukset ovat yleisön luomia, ja ne saavat lehdissä suuren tilan. Toisaalta

ilmoitusten vakiointi kaventaa yleisön mahdollisuuksia. On kiinnostavaa nähdä, miten symbolit ja muistovärssyt muuttuvat, mikäli kuolinilmoituksia aletaan julkaista myös verkossa.

Kuolinilmoituksiin ja niissä tapahtuneisiin muutoksiin liittyy olennaisesti myös valtasuhteita koskevat kysymykset, joihin tässä artikkelissa ei paneuduta. Tällöin keskeisiä kysymyksiä olisivat: Kenellä on varaa kuolinilmoituksiin? (Vuonna 2008 ilmoituksen pmm-hinta oli Turun Sanomissa 2,15–2,50 euroa. Helsingin Sanomissa pmm-hinta on 3,54–4,51 euroa.⁴⁷) Kenellä on halu ja velvollisuus ilmoittaa ja kuka haluaa jättää kuolinilmoituksen tekemättä ja miksi?

38 Vrt. Fingerroos 2004, 248.

39 Niemelä 2003, 176–177.

40 Lehden valikoiman lisäksi hautaustoimistot auttavat muistovärssyn valinnassa, mutta esimerkiksi Tapani Erämajan tutkimusaineistossa kuolinilmoitusta ei annettu yhdessäkään tapauksessa kokonaan hautaustoimiston laadittavaksi (Erämaja 2006, 241).

41 Puhelinkeskustelu *Turun Sanomien* myyntipäällikkö Jyrki Björklundin kanssa 7.12.2009.

42 Pöllänen 2008.

43 Taira 2006, 192.

44 Kansalaisuskonto-käsitettä on käytetty kuvaamaan uskontoa erityisesti Yhdysvalloissa (Taira 2007, 272). Myös Suomea on tarkasteltu tässä kehyksessä, esim. Ketola, Pesonen & Sjöblom 1998, 123–126.

45 Hoover 2005, 183, 185.

46 Tapani Erämajan tutkimuksessa kuolinilmoitus oli omaisille merkityksellinen ja henkilökohtainen asia. He pitivät kuolinilmoituksen tekstin valinnassa tärkeänä sitä, että se sopi vainajan elämään ja kuolemaan. Erämajan tutkimusaineistossa ainoastaan yhdessä tapauksessa kolmestatoista kuolinilmoituksen suhteen toimittiin niin kuin vainaja oli etukäteen määrännyt. Hän oli halunnut, että lehteen ei tule kuolinilmoitusta (Erämaja 2006, 248–249).

47 *Helsingin Sanomien* hinnasto 2009.

LÄHTEET

Lehdet

Turun Sanomat (TS): joulukuussa ilmestyneet numerot vuosilta 1988, 1998, 2008.

Muu aineisto

KUITTINEN, ARJA

2006 ”Kuolema sunnuntaiaamuna”. *Kirkko & kaupunki*. <http://www.kirkkojakaupunki.fi/arkisto/paakirjoitus-ja-kolumnit/3551/>, 4.12.2009.

PÖLLÄNEN, RAISA

2008 ”Räväkät kuolinilmoitukset trendinä Ruotsissa”. <http://www.mtv3.fi/uutiset/arkisto.shtml/arkistot/ulkomaat/2008/02/610049>, 4.12.2009.

Hinnasto. *Helsingin Sanomat*

<http://asiakaspalvelu.hs.fi/ilmoitus/hinnasto/hs/#hinnatkuolinilmoitukset>, 7.12.2009.

Puhelinkeskustelu *Turun Sanomien* myyntipäällikkö Jyrki Björklundin kanssa 7.12.2009.

KIRJALLISUUS

ANTTONEN, VEIKKO

2002 ”Rajattomat mielikuvat rajallisessa maailmassa: uskonto ja käsitteellisen rajanvedon logiikka”. *Johdatus uskontoetnografiaan*. Verkkojulkaisu. Turun yliopisto, Uskontotiede. <http://www.utu.fi/hum/uskontotiede/rajat/kirja/veikko.htm>.

ERÄMAJA, TAPANI

2006 *Viimeinen matka: Toimintatutkimus kirkollisen hautauskentän professiostruktuurista*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <https://oa.doria.fi/bitstream/handle/10024/3032/viimeine.pdf?sequence=1>, 12.4.2010.

FINGERROOS, OUTI

2004 ”Punaisen Viipurin muistin paikat 1918: teksteihin perustuva kuoleman rituaalien analyysi”. *Uskonnon paikka*. O. Fingerroos, M. Opas & T. Taira. Helsinki: SKS, 245–276.

HJELM, TITUS

2009 ”Kommunikaatio ja media uskontososiologian uusina ydinalueina”. <http://www.teologia.fi/tutkimus/uskonto-ilmiona/411-kommuni->

- kaatio- ja media-uskontososiologianuusi-
dinalueina, 7.12.2009.
- HOOVER, STEWART
2005 ”Uskonto media-aikana”. *Pyhä media*. J. Sumiala-Seppänen. Jyväskylä: Atena Kustannus, 179–187.
- IHALAINEN, OLLI & HAKOLA, PANU
1991 *Kuolinilmoitukset surutyön kuvastajana*. Psychiatria Fennican julkaisusarja, report no 93. Helsinki: Psykiatrian tutkimussäätiö.
- KEMPPAINEN, ILONA
2006 *Isänmaan uhrin: sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Bibliotheca Historica 102. Helsinki: SKS.
- KETOLA, KIMMO, PESONEN, HEIKKI & SJÖBLUM, TOM
1998 ”Uskonto ja moderni yhteiskunta: Uskontososiologian keskustelunaiheita”. *Näköaloja uskontoon*. K. Ketola & al. Helsinki: Yliopistopaino, 96–137.
- KIRKON TILASTOLLINEN VUOSIKIRJA 2008
2009 kirkon tilastollinen vuosikirja 2008. Helsinki: Kirkkohallitus
- LINTURI, JENNI
2007 *Et paljon saanut, mutta kaikkiesi annoit: Kuolinilmoitusten sukupuoli Helsingin Sanomissa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos.
- LOPAKKA, SAMI
2005 ”Viikatemiehen jäljillä”. *Kielikuvia: Nykysuomen seuran lehti* 2/2005, 2–5. <http://www.nykysuomenseura.org/@Bin/114352/kielikuvia-2-05.pdf>, 7.12.2009.
- NENOLA, AILI
2008 ”Kuoleman huolenpito”. <http://www.aukio.fi/kuoleman-huolenpito>, 20.4.2010.
- NIEMELÄ, KATI
2003 ”Uskonnonharjoitus”. *Moderni kirkkokansa: suomalaisten uskonnollisuus uudella vuositu-
hannella*. K. Kääriäinen, K. Niemelä & K. Ketola. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 165–186.
- SEURAKUNTIEN VÄKILUKU JA SEN MUUTOKSET 1988
1999 *Seurakuntien väkiluku ja sen muutokset 1988*. Suomen evankelisluterilaisen kirkon tilastoja. Helsinki: Kirkkohallitus.
- SUMIALA-SEPPÄNEN, JOHANNA
2005 ”Pyhän median monet kasvot”. *Pyhä media*. J. Sumiala-Seppänen. Jyväskylä: Atena Kustannus, 11–17.
- SUNDBACK, SUSAN
1985 ”Finland”. *Religiös förändring i Norden 1930–1980*. G. Gustafsson. Malmö: Liber Förlag, Köbenhavn: Gyldendal, Reykjavik: Mál og menning, Helsingfors: Söderström & Co, Oslo: Universitetsforlaget, 66–110.
- SUOMEN EVANKELIS-LUTERILAINEN KIRKKO VUOSINA 1988–1991
1993 *Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1988–1991*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- TAIRA, TEEMU
2009 ”Uskonto mediassa: tutkimusprojekti Leedsissä”. *Henrikinkadun Helmi: Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksen tiedotuslehti*. P. Hakamies. Turku: Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitos, 5–6.
- 2008 ”Islamin muuttuva julkisuuskuva: Tapaustutkimus Helsingin Sanomista 1946–1994”. *Islam Suomessa: Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa*. T. Martikainen & al. Helsinki: SKS, 200–224.
- 2007 ”Uskonto nykykulttuurissa: avainsanoja ja näkökulmia”. *Nyky aika kulttuuritutkimuksessa*. E. Vainikkala & H. Mikkola. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus, 270–300.
- 2006 *Notkea uskonto*. Turku: Eetos.
- UTRIAINEN, TERHI
1999 *Läsna, riisuttu, puhdas: Uskontoantropologinen tutkimus naisista kuolevan vierellä*. Helsinki: SKS.
- 1997 ”Tekstien risteykset, tekstien kerrokset: Inter-tekstuaalisuudesta ja uskonnontutkimuksesta”. *Tutkija, tekstit ja uskonto*. T. Sjöblom. Helsinki: Helsingin yliopiston uskontotieteen laitos, 102–119.

Liite 1. Eri symbolien määrät.

	Joulukuu 1988	Joulukuu 1998	Joulukuu 2008
Yhteensä ilmoituksia	207	213	178
Ei symbolia			1
1 Risti	174	123	94
2 Risti ja linnut		31	26
3 Risti/lapsi	2	1	
4 Ortodoksinen risti	2	2	1
5 Ortodoksinen kahdeksanpäinen risti			
6 (ks. tunnuksien kohdat)			
7 Vapaussoturin risti			
8 Juutalaisuus			1
9a Tammenlehvä			1
9b Tammenlehvä ristin kanssa		2	4
10a Kalla			2
10b Kalla ristin kanssa			7
11 Linnut		5	6
12a Lotta-Svärd			
12b Lotta-Svärd ristin kanssa		3	9
13 Mannerheim-risti			
14 Islam			
15 Pelastusarmeija			
16 Pikkulotta			
17a Rintamamiesveteraanien liitto			
17b Rintamamiesveteraanien liitto ristin kanssa	1	1	
17c Rintamamiesveteraanien liitto ristin ja lintujen kanssa		1	
18 Rintamanaiset			
19 Sininen prikaati			
20a Siviilirekisteri	7	2	3
20b Siviilirekisteri ja linnut		1	
21a Sotainvalidi			
21b Sotainvalidi ristin kanssa	5	11	2
21c Sotainvalidi ristin ja lintujen kanssa		1	
21d Sotainvalidi ja siviilirekisteri		1	
22a Suomen veteraaniliitto			1
22b Suomen veteraaniliitto ristin kanssa	16	27	14
22c Suomen veteraaniliitto ja linnut		1	
23 Vapaa-ajattelijat			
24 Sanakarivainaja			
25 Suomenjuutalainen sotaveteraani			
26 Jääkäri			
27a Enkeli 2p			
27b Enkeli 2p ristin kanssa			4
27c Enkeli 2p ja risti/lapsi			1
28a Enkeli 1p			
28b Enkeli 1p ristin kanssa			1
29 Miinanraivaaja			